

UNIREA ÎN GÂNDIREA ISTORICILOR: IOAN LUPAȘ, ION I. NISTOR, SILVIU DRAGOMIR ȘI GHEORGHE I. BRĂȚIANU

de
SEVER DUMITRAȘCU

În ultimul sfert al secolului trecut s-au născut patru dintre istoricii moderni ai României: I. I. Nistor, în Vicovu de Sus - Suceava, la 16 august 1876, I. Lupaș, în Săliștea Mărginimii Sibiului, la 9 august 1880, Silviu Dragomir în Gurasada - Hunedoara, la 13 martie 1888 și Gh. Brătianu în Ruginoasa - Iași, la 30 ianuarie 1898. S-au născut în jumătatea de secol XIX în care poporul român înregistrase victorii istorice: Unirea Principatelor Române la 24 ianuarie 1859, impunerea României ca stat modern pe harta Europei și a mapamondului la 24 ianuarie 1862, și pe plan intern izbânda reformelor lui Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu; apoi proclamarea "independenței absolute" a României la 9 mai 1877, victoria în războiul de independență, reunirea Dobrogei cu pământul strămoșesc, paralel cu crearea unei economii de mare competitivitate în care grâul și petrolul românesc jucau un rol de primă valoare, și nu în ultimul rând impunerea în cultura universală a pleiadei primei culturi clasice românești, a spiritului critic, a primei contribuții masive moderne românești la cultura europeană prin marea creație a unor personalități de talia lui M. Eminescu, I. L. Caragiale, I. Creangă, I. Slavici, T. Maiorescu, B. P. Hașdeu, V. Conta, C. Dobrogeanu Gherea, Gh. Barițiu. Era însă și jumătatea de secol care ridica în fața poporului român mari și îngrijorătoare întrebări. Șase din cele zece provincii istorice românești: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, Basarabia și Bucovina se aflau sub dominația străină, austro-ungară și respectiv ruso-țaristă, unde populația românească, deși în absolută majoritate și locuindu-și strămoșeștile țărini era supusă agresiunilor de tot felul, iar românii sud-balkanici cunoscuți și sub numele de aromâni (macedo-români și megleno-români) și istro-români, aveau de înfruntat energia unor națiuni tinere ce-și formaseră sau erau pe cale să-și formeze state naționale, fără să ia în considerare și drepturile firești ale unor concetățeni cu care conviețuiau de veacuri, care contribuiseră la realizarea civilizației comune și luaseră parte necurmat la lupta antiotomană.

I. Lupaș, I. I. Nistor, S. Dragomir, Gh. Brătianu sunt patru mari spirite ale culturii românești. Înzestrați cu calități naturale deosebite, toți au făcut strălucite studii în țară și în străinătate. I. Lupaș a studiat la Sibiu și Brașov, la Universitățile

din Budapesta și Berlin. Își ia doctoratul cu o lucrare despre biserica ortodoxă română, în 1904, la Universitatea din Budapesta. I. I. Nistor studiază la Rădăuți și Cernăuți, specializându-se la București, Viena, München și Berlin. Își ia doctoratul (1909) și docența (1911) la Universitatea din Viena. S. Dragomir studiază la Blaj, Novisad și Cernăuți. Își ia doctoratul la Universitatea din Cernăuți. Studiază la Universitatea din Viena. Face cercetări în arhivele din Viena, Carloviț (azi Sremski Karlovci- Jugoslavia), Moscova și Budapesta. Gh. Brătianu studiază la Iași și Paris. Își ia doctoratul în filozofie la Cernăuți și în litere la Paris. Face cercetări asidui în arhivele din Genova.

Toți patru au fost deschizători de drumuri în cercetarea istoriografică românească și în învățământul universitar românesc de istorie națională și universală. Nu trebuie să uităm însă, că toți patru, au beneficiat de preparativele și climatul universitar de istorie de la Universitatea din București, de școala istorică românească impusă pe plan național și european de "triada critică": D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga.

Astfel I. Lupaș devine profesor de istoria Transilvaniei și creator de problematică de școală istorică la Universitatea din Cluj. Împreună cu Alex. Lapedatu crează la Cluj Institutul de Istorie Națională, care, împreună cu Anuarul Institutului de Istorie Națională, vor contribui nu numai la pregătirea generațiilor de cercetători, ci vor impune Institutul Universității clujene "ca un centru istoric de valoare europeană"¹ A fost, după cum limpede aprecia N. Iorga, cel mai bun cunoscător al istoriei Transilvaniei. La împlinirea vârstei de 60 de ani, drept recunoaștere a meritelor sale de istoric-șef de școală, elevii și discipolii îi dedică un volum masiv de studii: "*Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*" (București, 1943).

Profesor de istoria sud-estului european și istoria românilor la Universitatea din Cernăuți (1912-1940), I. I. Nistor era, după cum l-a considerat N. Iorga, cel mai de seamă istoric român al acestei provincii românești. Director al revistelor *Junimea literară* și *Codrul Cosminului*, I. I. Nistor a fost creatorul școlii de istorie națională de la Universitatea din Cernăuți, meritele sale fiind apreciate și în străinătate, prin alegerea sa ca membru extern al Academiei din Praga. Elevii și discipolii săi i-au dedicat un volum de studii și comunicări: *Omagiu lui Ion I. Nistor (1912-1937)*², Cernăuți, 1937. Deși între 1940-1941 I. I. Nistor devine profesor de istoria românilor la Universitatea din București, școala istorică românească de la Universitatea din Cernăuți, care a numărat printre membrii săi personalități marcante ale culturii românești și istorici de prestigiu, I. I. Nistor, Vasile Grecu, Gr. Nandriș, Al. Procopovici, în anul 1940, ca urmare a ocupării Bucovinei în urma tratatului Ribbentrop-Molotov, își încetează activitatea.

Profesor de istoria popoarelor sud-est europene la Universitatea din Cluj (1919-1947), Silviu Dragomir va fi organizatorul și directorul Centrului de Studii privind Transilvania și în același timp al revistei *Revue de Transylvanie*, el este în același

1. St. Pascu, P. Teodor, *Introducere, în Ioan Lupaș, Scrieri alese*, I, Cluj-Napoca, 1977, p.17

2. Cf. studiul lui Vasile Grecu, *Ion I. Nistor ca istoric*, Cernăuți, 1937, 22 p. (din vol. *Omagiu lui Ioan I. Nistor (1912-1937)*, Cernăuți, 1937).

timp, ”marele istoric al revoluției“³ din 1848 din Transilvania, pentru care adevărul istoric însemna însăși esența istoriei naționale și în același timp mobilul firesc care numai el poate să servească și înțelegerii între popoare.

Opera sa aflată într-o vreme într-un nejustificat con de umbră a reintrat în circuitul istoriografiei de azi. Amintim nu numai volumele ce le-a publicat: în 1959, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, și în 1965 (postum), splendida monografie *Avran Iancu*, lucrare greu de egalat și în viitor; mai recent, în 1989 a apărut un volum de *Studii privind istoria revoluției române de la 1848*, iar istoricul clujean Pompiliu Teodor intenționează să-i publice întreaga lucrare privind revoluția din 1848 în Transilvania în șase volume, respectiv vol.I-III și al IV-lea inedit, de documente și cele două volume dedicate istoriei revoluției, dintre care al II-lea inedit.

Profesor de istorie universală la Universitățile din Iași (1924-1940) și București (1940-1947) istoricul Gh. Brătianu a creat la rândul său la cele două universități și la Institutul de istorie universală, creație a lui N. Iorga, căruia i-a succedat la conducere, o școală istoriografică, ridicând istoriografia noastră la nivel modern, comparabilă cu alte școli istoriografice europene. La fel ca și istoricul, care a murit în 1953 în închisoarea din Sighetul Marmației, opera sa s-a aflat o vreme într-un con de umbră nepermis. Valoarea ei, a impus-o, atât în Europa cât și în țară. Capodopera sa *La Mer Noire. Des origines á la conquête ottomane* a fost tipărită la München în 1969. În anul 1980 Valeriu Râpeanu îi republică, în Editura Eminescu, din București, importanta lucrare *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, iar în anul 1988, istoricul ieșean Victor Spinei, traducerea, în două volume, a capodoperei sale *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, în Editura Meridians din București și un volum omagial postum: *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, în editura Universității ”Al. I. Cuza“ din Iași.

Cei patru mari istorici ai României interbelice însă nu au scris doar istorie, ei au făcut istorie, după cum s-a încetățenit o afirmație a lui Mihail Kogălniceanu, ce redă, cel mai pregnant, participarea istoricului nu numai la scrierea acesteia ci și la făurirea ei, atunci când, motive obiective și adânci, de apărare a adevărului și slujire a patriei prin afirmarea adevărului, cer această ieșire a slujitorilor lui Klio în Agora. Căci interese majore, supreme am spune, cele ce implică participarea oricărui cetățean la marile chemări ale istoriei, ale timpului, poporului din care face parte, țării căreia îi aparține, ca atribute inalienabile ale umanității însăși, cum e unirea fiilor aceluiaș popor și făurirea statului național, o cer. Astfel toți cei patru mari istorici au luat parte la marea operă cu întreite fațete: realizare, consolidarea și apărarea unității noastre naționale, a poporului și țării lor, chemare supremă a umanității și parte neruptă a luptei tuturor popoarelor lumii împotriva in justiției naționale, pentru apărarea hotarelor naționale a statelor europene, făurite de popoare în revoluția din 1918 în Europa, și

3. P. Teodor, *Silviu Dragomir istoric al revoluției din 1848*, în Silviu Dragomir, *Studii privind istoria revoluției române de la 1848*, Cluj-Napoca, 1989, p.42

4. *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, Buc., 1943, p.53, Parlamentarii: ”Dr. Ioan Lupaș, Săliște“.

conștite de pacea ce s-a încheiat după primul război mondial și deci împotriva tendințelor revizioniste.

Ioan Lupaș este, alături de O. Goga și O. Tăslăuanu, întemeietor al revistei "Luceafărul" (1902), tribună de luptă a tinerilor intelectuali români transilvăneni, la Budapesta. Pentru solidaritatea sa cu marea ridicare țărănească din 1907, Curtea cu jurați, din Cluj, îl condamnă la detenție. În timpul închisorii redactează monografia *Andrei Șaguna*, care îi aduce premiul Academiei Române și, în 1914, titlul de membru corespondent. În 1909, vremurile fiind incompatibile cu îndrăznelile dascălului de istorie își întrerupe cursul de la Institutul Teologic Andreian din Sibiu și devine protopop și inspector școlar de Săliște. După intrarea României în război, e arestat și internat, în 1916, la Sopron și apoi într-un lagăr de concentrare. Participă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, unde e ales membru al Marelui Sfat Național și apoi secretar general al resortului culte și instrucțiune publică din Consiliul Dirigent (1919-1920), de la Sibiu.

I. I. Nistor a făcut, în Congresul general al Bucovinei din 28 noiembrie 1918, care a hotărât "Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei cu România", motivarea moțiunii pentru unire.

Moțiunea sublinia "unitatea națiunii române, cu aceeași limbă, cu aceeași obârșie, aceeași doină, aceleași datini și obiceiuri"⁵ care impuneau unirea ca pe o vrere nestrămutată a românilor bucovineni.

Unul dintre participanți, D. Marmeliuc, scrie despre acest moment istoric de la Cernăuți: "Iar când domnul Iancu Nistor se ridică cu fața transfigurată și cu glas în care răsunau suferințele unui veac și jumătate, rosti motivarea reparației, care trebuia să se facă în aceea zi, în toate sufletele se furișă firul mândriei noastre de neam, care ca o stâncă, viforată de atâtea furtuni, a rămas neatinsă, infiptă în solul ce i l-a hărăzit destinul".⁶

Unul din secretarii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, Silviu Dragomir, a fost în același timp un luptător hotărât și intransigent pentru apărarea integrității naționale a României, în momentele cruciale și tragice care au încercat țara, poporul și patrimoniul său inalienabil, în anii 1939-1941.

Mai tânărul Gheorghe I. Brătianu s-a înrolat ca "voluntar, când abia împlinise 18 ani"⁷ în războiul reîntregirii, participând la bătălia de la Oituz, care împreună cu cele de la Mărăști și Mărășești aveau să zdruncine planurile strategice ale germanilor, austro-ungarilor și bulgaro-turcilor, aflați pe câmpurile de luptă din țara noastră, de a scoate România definitiv din luptă. Gheorghe I. Brătianu, istoricul de mai târziu, dar tânărul fiu natural al primului ministru al României, I. I. C. Brătianu, voluntar pe front, e rănit în luptele de la Cireșoia.

5. St. Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, II, buc., 1983, p.167

6. D. Marmeliuc, *În preajma unirii*, în I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul unirii*, Cernăuți, 1938, p.215-216.

7. L. Nastasă, *Gh. I. Brătianu - drumul spre împlinirea unei vocații*, în vol. *Confluente istoriografice românești și europene*, Iași, 1988, p. 198-199.

Realizarea Unirii de la 1918, magnifică victorie a poporului român pe scara timpului istoric și în propria sa istorie, fără a aduce nici un prejudiciu umanității sau popoarelor vecine, era la rândul ei o realizare europeană, universală, în spiritul civilizației, progresului și culturii europene și universale. Și astfel, după 1918, cei patru istorici, se reîntorc, ca orice om și gospodar, la uneltele lor obișnuite, cercetarea și scrierea istoriei. În opera lor însă, se străvede mereu gândul consolidării actului istoric la care luase parte direct, nemijlocit. Scriu lucrări dedicate unirii românilor. Aceste lucrări ne permit să urmărim, pe un intinerariu de intens travaliu intelectual mersul ideilor celor patru mari istorici.

Ioan Lupaș scrie o monografie rotund încheșată intitulată: *Istoria Unirii Românilor* (Buc., 1937), I. I. Nistor o lucrare dedicată evenimentelor la care luase nemijlocit parte: *Unirea Bucovinei cu România* (Buc., 1929)⁸ și un volum colectiv *Amintiri răzlețe din timpul Unirii* (Cernăuți, 1938) la rotunjirea a două decenii de la împlinirea visului de secole a poporului român, pentru care se luptară generații întregi de voievozi, domni, oșteni, cărturari și întreg poporul de rând.

Silviu Dragomir va publica monumentală lucrare *Istoria Desrobirii Religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*, I, Buc., 1920 și II, Sibiu, 1930, iar la împlinirea unui sfert de secol de la 1 Decembrie 1918, amplul studiu intitulat sugestiv: *Vingtcing ans après la réunion de la Transylvanie á la Roumanie*, *Revue de Transylvanie* (VII-IX, Sibiu, 1941-1943, p.5-36). Gheorghe I. Brătianu publică două cărți ce reflectau gândirea sa asupra unor evenimente la care participase sau pe care le cunoștea nemijlocit din familie: *File rupte din cartea războiului* (Buc., 1934, 181 p.) și *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ioan I. C. Brătianu* (Buc., 1938).

Nori amenințători s-au abătut însă asupra României, punând în pericol integritatea edificiului național statal, și chiar ființa poporului român. Luând adevărul istoric drept temei și justiția internațională cheazășie, cei patru istorici, ca de altfel întreaga noastră istoriografie, își îndreaptă atenția spre un țel imediat, însă cu rădăcini înfipite adânc în întreaga existență și istorie a poporului român - apărarea integrității patriei.

Ioan Lupaș publică două lucrări, a căror interes nu s-a diminuat nici azi: *La Transilvania nell quadro geografico e nel ritmo storico romano* (Buc., 1941, 111 p.) și monumentală *Zur Geschichte der Rumanen. Aufsätze und Vorträge* (Sibiu, 1943, VIII - 608 p.). Istoricul Bucovinei, urmărind atent mersul istoriei românilor din celelalte provincii românești, cu care formau un întreg inestricabil, unitate reflectată de blocul romanității românești, dintre valea Timocului și Nistru, cel care scrisese încă înainte două lucrări în acest sens, *Istoria Basarabiei* (Cernăuți, 1923) și *Consecințele războiului pentru neatârnare asupra românilor din Bucovina și*

8. Cf. pentru unirea Bucovinei cu România și lucrările: A. Morariu, *Bucovina, 1774-1914*, Buc., f.a.; N. Coman, *Martiriul Bucovinei, 1914-1915*, Buc., 1915; T. Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina în timpul războiului mondial, 1914-1918*, Cernăuți, 1923; idem, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuți, 1929.

Basarabia (în Războiul neatârării din 1877-1878, Buc., 1927), I. I. Nistor, își îndreaptă atenția spre Transilvaniași scrie o lucrare dedicată - nu întâmplător -, unirii de la 1600: *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania, 1 noiembrie 1599-19 august 1601* (Buc., 1946) și alte câteva lucrări asupra românilor din Peninsula Balcanică.

Primul studiu publicat de Centrul de Cercetări pentru Transilvania, de la Sibiu, în *Biblioteca Rerum Transilvaniae*, e a lui Silviu Dragomir: *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne* (Sibiu, 1943, 51 p., tabele și hărți), lucrare de demografie, economie și istorie, prezentate într-o înlănțuire logică imposibil de negat și a căror multiple și complexe concluzii arătau ceea ce Germania hitleristă și Italia musoliniană, prin odios diktat, dăduseră Ungariei hortyste, partea de nord din Transilvania, inima pământului și neamului românesc. Silviu Dragomir mai publică și micromonografia densă *Le Banat Roumain* (Sibiu, 1944, 42 p.), volumul al XIII-lea din *Biblioteca Rerum Transilvaniae*.

În patru ani Gheorghe Brătianu elaborează și publică trei importante lucrări cu privire la unirea românilor și apărarea integrității românești, integritate pe care el a apărât-o și cu arma în mână pe frontul din est: *Formarea unității românești. Factorii istorici* (în Arhiva Românească, V, 1940), *Originea și formarea unității românești*, Buc., 1942 și *La Bessarabie. Droit nationaux et historiques*⁹, Buc., 1943. Era crezul nedeținut al unor cetățeni ai României, istorici de talie europeană, de riguroasă critică istorică modernă, la nivelul școalei istorismului francez al *Annales*-elor, care ofereau explicații istorice în lumina adevărului istoric concret, unul și indestructibil. Conștiința trează a poporului lor și a umanității, în istoria ce se derula tragic, ei au rămas de neclintit la adevărul izvoarelor și în umanismul adevărului. România - singura în fața injustiției forței externe reușește printr-un nou sacrificiu, de vieți omenești și suprem efort material, să-și refacă fruntariile de vest, cele din est rămânând conform pactului Ribbentrop-Molotov. Dar istoricii își urmează destinul lor implacabil.

Ion Lupaș, care se pensionase în 1945, și care era cel mai în vârstă, e marginalizat din viața științifică. Cu sprijinul clujenilor mai revine la viața științifică doar sporadic. În 1967 e făcut chiar profesor emerit. Trăiește cel mai mult și moare în 3 iulie 1967, la București.

Ioan I. Nistor nu mai predă la Universitatea din București din 1941. Se preocupă de românii din Transilvania și publică în 1946 studiul amintit despre domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. E marginalizat și închis, și, după 1947, nu mai publică - după câte știm noi - nimic. Moare la 11 noiembrie 1962 la București. Cu el s-a curmat și o întreagă școală de istorie românească de la Universitatea din Cernăuți, capitala Bucovinei românești, smulsă la 1775 de habsburgi din trupul Moldovei și apoi ocupată de armatele staliniste împreună cu ținutul Herța și Basarabia în 1940, în urma tratatului Ribbentrop-Molotov.

Silviu Dragomir, ajutat de școala istorică românească din Cluj, de Constantin

9. Cf. și Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Buc., 1929.

Daicoviciu, deși scos de la catedră în 1947 și suferind închisoare și privațiuni, e reintegrat în activitate și va conduce la Institutul de istorie și arheologie din Cluj un colectiv de istorie modernă, între 1957-1962. Publică amintirile - studiul despre vlahii din Peninsula Balcanică, monografia *Avram Iancu* - greu de egalat, o reamintim, și care apare postum, studii despre unirea unei părți a românilor din Transilvania cu biserica Romei și despre cnezii și voievozii din Munții Apuseni și pregătește pentru tipar vol.II din *Revoluția română din 1848*, fără să ajungă s-o poată vedea tipărită. Cu ajutorul aceluiași, Constantin Daicoviciu își reprimște și locuința din Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj. Moare nepermis de repede, în martie 1962, într-o clinică din Cluj. După trecerea sa în rândul dreptilor ce a mai rămas din prețioasa sa bibliotecă, biblioteca celui mai însemnat istoric român transilvănean, al revoluției de la 1848, a fost cumpărată de noi de la soția savantului și adusă la Oradea, întrupându-se în Biblioteca Universității actuale din Oradea, pe atunci Institutul Pedagogic de 3 ani.

Cel mai tânăr dintre cei patru istorici, Gheorghe Brătianu, moare cel mai repede, în condiții tragic de inumane, la 24 aprilie 1953, în închisoarea din Sighetul Marmăției. Cel care crease o școală istoriografică de nivel mondial, apărătorul României la Oituz și pe Nistru, autorul, alături de I. I. Nistor și Șt. Ciobanu, a unor perene monografii asupra istoriei Basarabiei, e scos de la catedra din București în 1947 și apoi, peste un an, arestat, nu înainte de a mai fi apucat să lase tezaurului de idei al patrimoniului românesc și european încă trei lucrări, două publicate în timpul vieții sale - amintita *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Buc., 1945, 263 p., urmată de *Sfatul domnesc și adunarea stărilor*, I-III, în AARMSI, mem; s.III, t.XVIII, 1945-1947, 93 p. și capodopera sa *La Mer Noir. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, 394 p. În prezent rămășițele sale pământești au fost aduse în cavoul familiei, de la Florica.

După cum am specificat, mai sus, istoricii români C. Daicoviciu, Pompiliu Teodor, N. Stoicescu, Șt. Ștefănescu, Victor Spinei și încă mulți alții, au readus, pe parcursul ultimelor patru decenii, opera celor patru mari Corifei ai istoriografiei române interbelice, în circuitul de valori istoriografice contemporane.

Făcând istorie și scriind istorie, cu tot devotamentul pentru destinul României, a unirii tuturor românilor, cei patru istorici au slujit - prin metode critice riguroase, istoriografia explicativă, temeluind prin opere ce vor străbate secolele istoriografiei naționale și europene - adevărul istoric, unul, imposibil de despărțit în felii subiective și indestructibil la scară umană.

Au fost - permițându-ni-se a-l parafraza pe poetul ardelean născădean George Coșbuc - , suflet din sufletul neamului românesc, minte din mîntea cărturărimii românești, a poporului român unitar, căruia i-au dorit unirea și gloria și căruia i-au scris și amarul destinului istoric. Pentru că și-au slujit patria nemuritoare și adevărul poporului lor și al umanității - unul și indestructibil - ei sunt nemuritori la scară națională și umană.

Omagiul cel mai adânc ce îl aducem memoriei lor e - credem - slujirea unității necurmate în spațiu și timp a neamului românesc - suflet și gând - de istorie națională - , drept corolar de umanitate și civilizație perenă, în țarina poporului român, parte neruptă a Qikumenei.